

УДК 635.166.167.756.266:631.527.531

ПОЗНЯК О. В.^{1*}, КОНДРАТЕНКО С. І.²¹Дослідна станція «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН, с. Крути, Ніжинський район, Чернігівська область, Україна²Інститут овочівництва і баштанництва НААН, сел. Селекційне, Харківський район, Харківська область, Україна

*email: konf-dsmayak@ukr.net

СЕЛЕКЦІЯ ТА НАСІННИЦТВО МАЛОПОШИРЕНИХ ВИДІВ ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ ФАКТОР РОЗШИРЕННЯ СОРТИМЕНТУ ОВОЧЕВИХ РОСЛИН В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки актуальним є завдання щодо удосконалення структури вирощування і споживання овочів за рахунок введення в культуру нових цінних видів овочевих рослин, створення сортів малопоширених видів рослин для різних зон вирощування з метою розширення ареалу їх розповсюдження і впровадження у виробництво. Актуальною проблемою розвитку вітчизняного овочівництва є пошук, інтродукування, селекція і введення у широке практичне використання нових (нетрадиційних для певної зони, малопоширених, екзотичних) високопродуктивних видів і форм зеленних, пряно-смакових, пряно-ароматичних, делікатесних, лікарських рослин. Селекційно-насіницька робота з малопоширеними рослинами овочевого напряму використання є пріоритетним напрямом досліджень на Дослідній станції «Маяк» ІОБ НААН. У сучасних умовах актуальним напрямом селекційних досліджень є створення вітчизняного сортименту овочевих рослин, які мало представлені або взагалі відсутні в Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні і до недавнього часу імпортувалися в Україну.

На сьогодні перед вітчизняними науковцями постає завдання розширити асортимент овочевих рослин для вітчизняного виробника. Вирішити цю проблематику можливо кількома послідовними кроками: інтродукція і введення в культуру на певній території нетрадиційних рослин (у даному контексті – овочевого напряму використання), далі, паралельно з цим, для прискорення досягнення поставленої мети – створення вітчизняних конкурентоздатних, з високим адаптивним потенціалом сортів, а також проведення науково-інформаційного супроводу – ознайомлення потенційного споживача з господарськими властивостями і харчовою (кулінарною, лікувальною) цінністю нових видів рослин. Створювані сьогодні сорти і гібриди малопоширених видів овочевих рослин, окрім зазначеної вище адаптивності, що є, власне, запорукою введення їх у культуру на певній території, мають вирізнятися високою продуктивністю, поліпшеним біохімічним складом, універсальністю використання, мати лікувально-профілактичні та протекторні властивості, вирізнятися зовнішньою привабливістю (декоративністю), придатністю до тривалого зберігання, промислової переробки, механізованого збирання та іншими ознаками підвищення конкурентоспроможності товарної продукції. Селекційне поліпшення рослин є складним процесом рекон-

струювання корисних показників і ознак, що цікавлять дослідника, виведення їх у технологіях виробництва на максимальний рівень за продуктивністю, якістю, стійкістю до хвороб та низки інших параметрів. Для цього потрібний широкий спектр різноманіття ознак вихідного матеріалу, набору елементів, з яких у підсумку створюється кінцевий продукт – сорт, гібрид, лінія.

За результатами проведених досліджень в установі створені і у 2023 р. передані для проведення науково-технічної експертизи 4 сорти малопоширених видів овочевих рослин. Сорт вівсяного кореня 'Прометей'. Урожайність коренеплодів 23,0 т/га; товарність 97,8%; маса одного товарного коренеплоду 161,5 г. У коренеплодах вміст високомолекулярного інуліну – 6,8%. Коренеплід довгий – 28,2 см, діаметр коренеплоду 4,4 см, індекс форми коренеплоду 6,46 см.

Сорт скорзонери іспанської 'Сила'. Урожайність коренеплодів 18,1 т/га, товарність 98,0%; маса одного товарного коренеплоду 126 г. У коренеплодах вміст високомолекулярного інуліну – 8,4%. Коренеплід циліндричної форми, довгий – 31,6 см, діаметр коренеплоду 3,0 см, індекс форми коренеплоду 10,53.

Сорт анісу звичайного 'Маяк 50'. Урожайність зеленої маси в салатній стадії 18,1 т/га, маса 10 розеток 81,2 г. Смакові якості зеленої маси 5 балів. Рослина формує прикореневу розетку листків, що характеризує сорт як овочевого напряму використання.

Сорт смикавця їстівного (чуфи) 'Екватор'. Урожайність бульб – 21,6 т/га, середня кількість бульб з однієї рослини 185 штук, середня маса бульб з однієї рослини 371,3 г; маса 100 товарних бульб 204,2 г. Бульби округлої форми, довжиною і шириною 1,8 см (індекс форми 1,0), інтенсивність коричневого забарвлення бульб слабка. Рослина в умовах України цвіте регулярно і рясно.

Сфери освоєння нових сортів: приватний сектор, фермерські та сільськогосподарські підприємства різних форм власності та господарювання в зонах Лісостепу і Полісся України. Економічно вигідним у справі збагачення вітчизняного сортименту овочевих рослин є насінництво, мета – максимальне забезпечення вітчизняного виробника високоякісним посівним матеріалом конкурентних сортів певного виду рослин. В установі налагоджується первинне насінництво селекційних новинок. Також актуальним завданням на сьогодні є реалізація/передача права власності на сорти рослин, укладання ліцензійних договорів на

інтелектуальний продукт, що дасть можливість економити час і кошти на здійснення подальших власних досліджень зі створення новітнього конкурентоздатного сортименту овочевих рослин, скоротити терміни їх освоєння, забезпечить збільшення конкурентоспроможної продукції – новітніх розробок селекційного характеру, зокрема насіння, дасть змогу забезпечити якнайшвидше

задоволення попиту споживачів у насінневу матеріалі, сприятиме раціональному використанню наукових кадрів, адже процес економічного зростання залежить не лише від створення новинок у вигляді інновацій, а й від ступеня їх поширення та масового застосування.

Ключові слова: овочівництво, малопоширені культури, селекція, сортимент, насінництво.

УДК 604.6

ПОПОВА О. П.* КОВАЛЬЧУК Є. С., ЛИНЧАК Н. Б.

Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Горіхуватський шлях, 15, м. Київ, Україна

*email: 5916706@ukr.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГМО СОРТІВ В УКРАЇНІ

Дефіцит продовольства у всьому світі намагаються вирішити розробкою новітніх технологій, до яких, безумовно, відноситься й генна інженерія. У розвинених країнах ця галузь відноситься до пріоритетних напрямів діяльності як у науковій, так і у виробничій сферах. У всіх програмних документах стратегічного характеру, що приймаються останніми роками ООН, ЄС, урядами окремих країн, передбачені положення, які стосуються безпосередньо проблем дослідження генетично-модифікованих організмів (ГМО) та їхнього практичного застосування. В Україні генна інженерія, як складова новітніх біотехнологій, також віднесена до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та до стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності.

Проте, потужний розвиток генної інженерії протягом останніх десятиліть, окрім безумовного прогресу отримав низку обмежень та мораторіїв, що пов'язано із ризиком негативного впливу продукції, створеної за допомогою генної інженерії, на довкілля та людину. Негативне ставлення частини суспільства до досягнень генної інженерії пов'язане, насамперед, із відсутністю переконливих, науково обґрунтованих гарантій щодо безпеки ГМО для здоров'я людини і довкілля загалом.

Одним із чинників, за допомогою якого можна попередити або зменшити ймовірні негативні наслідки здійснення генетично-інженерної діяльності, уникнути порушення прав особи (наприклад, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на екологічну інформацію тощо), є удосконалене правове регулювання відносин у сфері поводження із ГМО. Саме законодавчі акти можуть бути тим чинником, що не обмежують подальший розвиток цієї галузі, а допомагають уникнути або мінімізувати можливі несприятливі для людини і довкілля наслідки використання генетично-модифікованих організмів. Це досягається шляхом чіткої регламентації порядку ведення науково-дослідних робіт щодо ГМ сортів у закритих системах, встановлення правил вивільнення їх у довкілля, проведення польових випробувань, розміщення ГМО продукції на ринку, здійснення постійного багаторівневого контролю за дотриманням, після реєстраційного моні-

торингу та виконанням відповідних нормативно-правових положень.

Законодавство України у сфері поводження з генетично модифікованими організмами складається з таких основних документів як:

- Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття;
- Закон України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції».

Саме цим Законом запроваджується комплексне врегулювання правових та організаційних засад генетично-інженерної діяльності шляхом здійснення держнагляду (контролю) за використанням генетично модифікованих організмів та обігом ГМ-продукції.

В Україні заборонено вирощувати генетично-модифіковану сировину з метою продажу до внесення такої сировини в держреєстр. Разом з тим немає жодного зареєстрованого сорту ГМ-культури. Однак на практиці українські аграрії продовжують засівати свої поля ГМ культурами, особливо стійкими до гербіцидів, – соєю та ріпаком. Разом з тим українське законодавство не забороняє виводити генетично модифіковані культури, але є нюанси. Зокрема, закон про ГМО дозволяє селекцію ГМ-культур у разі, якщо розробки в цьому напрямку мають науковий інтерес і проводяться на базі лабораторій дослідних інститутів НАНУ.

У системі Національної академії аграрних наук України працюють 12 наукових установ, які мають лабораторії біотехнології, відповідне обладнання та спеціалістів і можуть організувати і супроводжувати створення, оцінки і використання ГМО. Серед них: Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення, Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН, Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства ім. В.С. Таїрова» та інші. Проте, згідно існуючого законодавства і певних фінансових проблем науково-дослідні роботи з ГМО в наукових установах НААН не проводяться.

Основними кроками для розвитку в Україні досліджень з ГМО можуть бути: